

УДК 334-055.2+355.1

<http://doi.org/10.5281/zenodo.2537806>

АРМІЯ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ: ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР

Ю.О. Тяпкіна

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

У статті акцентується увага на змінах, які відбуваються з основними інститутами суспільства під впливом процесів сучасної глобалізації. Обґрунтовується, що ці зміни стосуються не тільки безпосередньо цих інститутів (держави, економіки, освіти, армії та ін.), але й відносин між ними.

Автором розглядається один з аспектів взаємозв'язку між змінами, які відбуваються в сучасній армії і державі в контексті встановлення гендерної рівності. Доводиться, що зростання кількості жінок в структурах військового інституту, виходячи з різних позицій розгляду, може виступати показником абсолютно різнопланових процесів – від підвищення рівня демократичних перетворень в суспільстві до зниження ступеня бойової готовності регулярних збройних сил.

Ключові слова: глобалізація, армія, держава, гендер, рівність, фемінізм.

АРМИЯ СОВРЕМЕННОГО ГОСУДАРСТВА: ГЕНДЕРНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

Ю.О. Тяпкина

В статье акцентируется внимание на изменениях, которые происходят с основными институтами общества под влиянием процессов современной глобализации. Обосновывается, что эти изменения касаются не только непосредственно этих институтов (государства, экономики, образования, армии и т.д.), но и отношений между ними.

Автором анализируется один из аспектов взаимосвязи между изменениями, которые происходят в современной армии и государстве в контексте установления гендерного равенства. Обосновывается, что рост количества женщин в структурах военного института, исходя из разных позиций рассмотрения, может выступать показателем совершенно разноплановых процессов – от повышения уровня демократических преобразований в обществе до снижения степени боевой готовности регулярных вооруженных сил.

Ключевые слова: глобализация, армия, государство, гендер, равенство, феминизм.

ARMY OF THE MODERN STATE: GENDER MEASUREMENT

Y. Tiapkina

In the article the attention is focused on changes which occur to the basic institutes of a society under the influence of processes of modern globalization. It is proved that these changes concern not only is direct these institutes (the state, economy, education, army etc.), but also relations between them. Consequences of these changes are unpredictable, therefore is frequent in the sociopolitical literature them name «open projects».

The author considers one of aspects of interrelation between changes which occur in modern army and the state in a context of an establishment of equality between floors. It is proved that growth of quantity of women in structures of military institute, proceeding from different positions of consideration, can act as an indicator of absolutely versatile processes.

Political analysts and representatives of political structures consider that this growth is a real indicator of the further democratization of a modern society on a way to an establishment of corresponding level of gender equality.

Supporters of a feminist direction assert that such mass and fast growth of quantity of women on various posts at military institute is an indicator of essential changes in traditional process of socialization in a society – from valuable orientations before role installations.

Modern specialists in the field of war and peace mark hopelessness of active attraction of women to service in Armed forces of any state, connecting this process with certain decline of functioning of the most military institute.

It is offered to give in the conditions of such versatile estimation of this process to its analysis of more attention in a context of determination of expediency, possibility and efficiency of intervention in its development.

Key words: *globalization, army, state, gender, equality, feminism.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується поширенням глобалізаційних процесів – економічного, культурного, політичного, військового характеру. Останні істотно впливають і трансформують не тільки традиційні інститути суспільства (від держави до армії), але й відносини між ними. Реальні наслідки цих змін непередбачені, тобто, які результати цих трансформацій – конструктивні або деструктивні, будуть домінувати наприкінці їх розвитку, які перспективи їх подальших перетворень у суспільстві й критерієм чого вони можуть виступати для останнього, не відомо, тому часто в соціально-політичній літературі їх називають «відкритими проектами» (у контексті висловлень З. Баумана).

Виходячи із сучасних соціально-політичних практик розвитку провідних країн миру, одним з таких процесів є різке збільшення кількості жінок у структурі їх військових інститутів.

Аналіз актуальних досліджень. Останнім часом у вітчизняному політологічному дискурсі з'явилася певна кількість досліджень, що спеціалізуються на вивченні гендерної складової в процесі розвитку національних збройних силах, зокрема, українських. Насамперед, мова йде про наукові публікації О. Андрощук (2011), Н. Вавілової (2016), І. Грицай (2016), С. Джерджа, Н. Дубчак (2008), І. Заворотько (2017), Ю. Калагіна (2013), О. Коваля, М. Личковської, О. Луцького, Т. Марценюк (2016),

О. Морщакової, Р. Ткачука (2014). У зазначених матеріалах досить всебічно аналізуються проблеми: від гендерного балансу / дисбалансу в структурі військового інституту до організації та проведення зваженої гендерної політики у цьому секторі функціонування сучасного суспільства. На жаль, питання щодо комплексного розгляду взаємозв'язку між змінами у армії та державі у гендерному контексті за сучасних умов розвитку суспільства залишається дещо поза увагою дослідників.

Мета статті – розглянути особливості взаємозв'язку між армією та державою за сучасних умов розвитку суспільства у гендерному контексті.

Виклад основного матеріалу. За умов поширення процесів глобалізації трансформуються зміст та характер взаємодії головних інститутів сучасного суспільства, зокрема, армії та держави. Зрозуміло, що увага фахівців за таких обставин акцентується саме на визначенні та оцінці результатів цієї взаємодії та обґрунтуванні перспектив її розвитку. Останній процес може визначатися з різних позицій, але у контексті подальшої демократизації, особливого значення набуває гендерний вимір. Оскільки, за словами провідного американського політолога Р. Інглхарта, «гендерна рівність – це чутливий індикатор, який демонструє наскільки розвинутою і демократичною є держава» (Біденко та Кисельова, 2017).

Відтак, по-перше, дійсно, аналіз результатів достатньо великої кількості досліджень, присвячених гендерній проблематиці у контексті розвитку сучасного суспільства дозволяють стверджувати, що зростання кількості жінок у лавах Збройних Сил будь-якої національної держави є, насамперед, показником гендерної рівності, загалом, у соціумі.

Так, наприклад, за останніми даними Світового економічного Форуму (відповідно до Звіту з глобального гендерного розриву за 2016 рік) за так званім «індексом гендерної рівності» Україна займає 69 місце (серед 142 країн світу, які складають рейтинг) (World Economic Forum, 2016).

Цей індекс обчислюється на підґрунті статистичних даних щодо співвідношення нерівності між чоловіками та жінками у чотирьох важливих

сферах: економічна участь і кар'єрні можливості; освіта; здоров'я і виживання; політичні права і можливості.

За цих обставин гендерні показники в сучасній українській армії у порівнянні з даними інших розвинутих держав є більш значними, ніж у вищезазначених сферах. Так, на кінець 2017 року, за словами начальника Головного управління персоналу – заступника начальника Генерального штабу ЗСУ генерал-лейтенанта А. Артеменко, у лавах Збройних сил України проходили військову службу 23 тис. жінок-військовослужбовців, що становить приблизно 9% від усього особового складу (Тиждень UA, 2017). Для порівняння ця цифра в арміях Німеччини становить також 9%, Північної Кореї – понад 10%, Литви – 12%, Франції – 13%, Естонії, Італії, Канади, Латвії, СРДА – по 15% (Грицай, 2016).

Слід підкреслити, що такий рівень гендерної рівності у вітчизняному військовому інституті базується, насамперед, на суттєвих позитивних змінах у політико-правовому полі українського суспільства. Так, останнім часом в Україні були прийняті та набули чинності: Указ Президента України від 10.12.2008 №1153/2008 щодо прийняття жінок на військову службу за контрактом за наявності вакантних військових посад, які можуть бути заміщені військовослужбовцями-жінками; Наказ Міністерства оборони України від 27.05.2014 № 337 «Про затвердження тимчасових переліків військово-облікових спеціальностей і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу та військовослужбовців-жінок і тарифних переліків посад вищезазначених військовослужбовців»; розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 № 113-р «Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року»; Закон Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних силах України та інших військових формуваннях і т.ін. Тобто, зміни у традиційних структурах військового інституту вимагають та

призводять до певного підвищення політико-правового рівня демократизації суспільства

По-друге, розгляд публікацій феменистичної спрямованості дозволяє зазначити, що зростання кількості жінок у лавах Збройних Сил будь-якої національної держави свідчить також про суттєві зміни, що відбуваються у процесі соціалізації їх представників – жіночої статі. Тобто, орієнтуючись на службу в сучасній армії жінки свідомо приймають так званий «мілітаристсько-маскуліний» образ. Для його досягнення вони певний період готують себе до практик чоловічого життя в суспільстві (від когнітивного аспекту до фізичного). Тобто, ця група жінок орієнтується переважно на чоловічу модель поведінки, яка базується на фізичній силі, низькій емоційності, жорсткій витримці тощо. Цікаво, що сучасна армія активно підтримує ці трансформації у традиційній жіночій поведінці. Провідні держави світу пропонують та гарантують жінкам можливість зайняти будь-яку посаду у майже усіх родах своїх Збройних Сил – від сухопутних до повітряних. Українська армія також не виключенням, це підтверджується, наприклад, змістом вищезгаданого Наказу Міністерства оборони України «Про затвердження тимчасових переліків військово-облікових спеціальностей і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу та військовослужбовців-жінок і тарифних переліків посад вищезазначених військовослужбовців» від 27.05.2014 № 337 (Законодавство України, 2014). З моменту видання цього Наказу жінки-військовослужбовці можуть проходити службу не тільки на посадах музичних, медичних, юридичних спеціальностей, бухгалтерів, діловодів, кухарів, спеціальностей зв'язку, але й на посадах майже усіх військових спеціальностей – від водія та гранатометника (крім високомобільних десантних військ) до заступника командира розвідгрупи (військових частин спеціального призначення) та заступника начальника Центру підготовки сержантського складу (Українська правда, 2016).

При цьому також слід підкреслити, що така орієнтація на чоловічу модель поведінки спостерігається не тільки у тих жінок, які вирішили пов'язати своє життя з військовою службою, але й у тих, що активно з дитинства займаються тими видами спорту, які традиційно вважаються «чоловічими» – важка атлетика, бокс, футбол, гандбол і т. ін.

По-третє, відповідно до висновків відомих фахівці у галузі війни та миру, сучасне широке розповсюдження по країнах світу ситуації, пов'язаної з появою жінок та зростанням їх кількості у Збройних силах держав, є показником так званого «занепаду армії». Наприклад, згідно до тверджень відомого зарубіжного паліолога М. ван Кревельда, за таких умов розвитку суспільства, коли корисність існування та ефективного функціонування регулярних армій «підривається ядерною зброєю, з одного боку, і конфліктами низької інтенсивності – з іншого, ведення війни – це останнє, що може входити в плани більшості армій, що знаходяться в розпорядженні держав сучасного типу» й далі – «у цій ситуації факт, що армії змогли або були змушені знайти нішу для жінок, може розглядатися в якості як причини (хоча і не основний), так і ознаки їх занепаду» (Кревельд, 2005). Крім того, за думкою М. ван Кревельда, широке залучення жінок до структури військового інституту (але не в якості допоміжного персоналу) є (гіпотетично) третім варіантом прямого шляху до зникнення у всіх представників суспільства прагнення воювати та безпосереднього завершення воєнних дій (Кревельд, 2005, с. 232). Іншими двома засобами здійснення цих процесів, за висновками паліолога, є активне втручання у свідомість усіх громадян країни та побудова державного устрою з тотальним контролем за поведінкою кожного представника останньої (Кревельд, 2005, с. 231). Зрозуміло, що застосування таких засобів зупинення зростання та накопичення військового потенціалу світу є мало ймовірним, але висновок щодо ролі жінок у функціонуванні сучасних армій є реальним – «якби чоловіків змусили воювати разом з жінками або проти них, то або війна перетворилася б на

пародію (до речі, це і є звичайним засобом розваги в багатьох культурах), або чоловіки з відразую склали б зброю» (Кревельд, 2005, с. 233).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Статистичні дані свідчать, що на сучасному етапі розвитку суспільства кількість жінок у Збройних Силах провідних країн світу невпинно зростає (Захист Вітчизни - справа честі молодих!, 2016). Ця ситуація не може не оцінюватися як з боку науковців, так й з боку громадськості, українська спільнота не є виключенням (Голуб, 2017). Виходячи із змісту публікацій, присвячених розгляду цього процесу, можна констатувати, що з боку різних груп фахівців мова йде про зовсім різні оцінки наслідків цих змін та їх подальші перспективи.

Так, політичні аналітики і представники політичних структур вважають, що це зростання є реальним показником подальшої демократизації сучасного суспільства на шляху до встановлення відповідної гендерної рівності. Можна погодитися з твердженням фахівців (від представників Міністерства оборони до Центру О. Разумкова), що «Збройні Сили традиційно є чи не найконсервативнішим суспільним інститутом щодо питання перебування жінок на військовій службі» (Центр Разумкова, 2016, с. 233). Й відповідно, зміни у цьому напрямку є справжнім підтвердженням ситуації на краще.

Прибічники феміністичного напрямку стверджують, що таке масове та швидке зростання кількості жінок на різних посадах у військовому інституті є показником суттєвих змін у традиційному процесі соціалізації в суспільстві й у подальшому обов'язково призведе до переорієнтації їх певної частини з фемінних ідеалів на маскулінісні.

Сучасні паліологи наголошують на безперспективності активного залучання жінок до служби у Збройних Силах будь-якої держави, пов'язуючи цей процес з певним занепадом функціонування самого військового інституту.

Зрозуміло, що в умовах такого різноаспектного оцінювання цього процесу останній потребує подальшого більш всебічного аналізу та узгоджених висновків щодо доцільності, можливості та ефективності втручання в його розвиток.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрощук, О.Ю. та Луцький О.Л., 2011. Гендерний аспект у військовій сфері. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, [online], 1. Доступно: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=JRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vnadps_2011_1_20.pdf [Дата звернення 28 липень 2018].
2. Біденко, Ю. та Кисельова, В., 2017. *Гендерна політика в Україні: складний шлях від декларацій до позитивних дій*. [online] (Останнє оновлення 8 серпня 2017) Доступно: <http://hvylyu.net/analytics/society/genderna-politika-v-ukrayini-skladniy-shlyah-vid-deklaratsiy-do-positivnih-diy.html> [Дата звернення 28 липень 2018].
3. Вавілова, Н.В., 2016. Реалізація гендерної політики у Збройних силах України. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*, 1, с. 140–143.
4. Голуб, А., 2017. *Обов'язковий призов жінок у армію: міжнародний досвід та Україна*. [online] Доступно: <https://uain.press/articles/obovyazkovuj-pryzov-zhinok-u-armiyu-mizhnarodnyj-dosvid-ta-ukrayina-605256> [Дата звернення 28 липень 2018].
5. Грицай, І.О., 2016. Проблема гендерного балансу в національних збройних силах: теоретико-прикладний аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*, 5, с. 3–8.
6. Дубчак, Н.І., 2008. Жінки у Збройних Силах України: проблеми гендерної політики. *Стратегічні пріоритети*, 4 (9), с. 187–192.
7. Заворотко, І., 2017. *Проблеми гендерної рівності у секторі безпеки і оборони*. [online] (Останнє оновлення 18 січня 2017) Доступно: <https://helsinki.org.ua/problemu-gendernoji-rivnosti-u-sektori-bezpeky-i-oborony-i-zavorotko/> [Дата звернення 28 липень 2018].
8. Законодавство України, 2014. *Наказ Міністерства оборони України № 337 від 27.05.2014 року «Про затвердження тимчасових переліків військово-облікових спеціальностей і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу та військовослужбовців-жінок і тарифних переліків посад вищезазначених військовослужбовців»*. [online] Доступно: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0600-14> [Дата звернення 29 липень 2018].
9. Захист Вітчизни - справа честі молодих!, 2016. *Військова фемінізація впевнено шириться планетою, або децю про жінок в арміях країн світу*. [online] (Останнє оновлення 8 березня 2016) Доступно: <https://sites.google.com/site/andrey1970bc/vijskovipovini/vijskovafeminizaciavpevnenosiritsaplanetouabodesoprozinokvarmiahkraiensvitu> [Дата звернення 28 липень 2018].
10. Калагін, Ю.А., 2013. Гендерний аспект типологізації особистості військово службовців Збройних сил України. *Український соціум*, 3 (46), с. 44–53.
11. Кревельд, М. ван., 2005. *Трансформація війни*. Перевод с англійського. Москва: Издательство «Альпина».
12. Кротиков, В.П., Малюга, В.М. та Ропальский, В.Л., 2012. *Гендерна політика у Збройних силах України: проблеми теорії та практики*. Київ: НДЦ ГП ЗСУ.

13. Марценюк, Т., 2016. *Жінки у збройних силах світу та України: шляхи до інтеграції*. [online] (Останнє оновлення 11 січня 2018) Доступно: <http://povaha.org.ua/zhinky-u-zbrojnyh-sylah-svitu-ta-ukrajiny-na-shlyahu-do-intehratsiji/> [Дата звернення 28 липень 2018].
14. Тиждень UA, 2017. *У Генштабі розповіли, скільки жінок служать в українській армії*. [online] (Останнє оновлення 30 травня 2017) Доступно: tyzhden.ua/News/193465 [Дата звернення 28 липень 2018].
15. Ткачук, Р. та Джердж С., 2014. *Від амазонок давнини до жінок-воїнів сьогодення*. [online] (Останнє оновлення 5 березня 2014) Доступно: <http://viysko.com.ua/journal/genderna-politika/vid-amazonok-davnini-do-zhinok-vojiviv-sogodennya/> [Дата звернення 28 липень 2018].
16. Українська правда, 2016. *Тепер жінки можуть займати більше посад в армії*. [online] (Останнє оновлення 22 листопада 2016) Доступно: <https://life.pravda.com.ua/society/2016/11/22/220356/> [Дата звернення 28 липень 2018].
17. Центр Разумкова, 2016. *Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України*. Київ: Видавництво «Заповіт».
18. World Economic Forum, 2016. *Global Gender Gap Report 2016 – Reports – World Economic*. [online] Available at: [<http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2016/results-and-analysis/>] [Accessed 29 July 2018].

Інформація про автора

Тяпкіна Юлія Олегівна – аспірантка кафедри політології, соціології і культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди; e-mail: yuliaolegovnat@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3240-3555>.

Стаття надійшла до редакції: 30.10.2018 р. Прийнята до друку: 16.11.2018 р.